

Агмень паўстаньня, сямейны *агмень*, *агмяні* й паходні, *агмень* душы — гэтыя выразы напоўнілі нашу літаратуру. *Агменны*, *агмянёвы*, *агмяністы* — гэтыя словы сталі магчымыя і вабныя. І цяжка цяпер уявіць нашу мову бязь іх.

Агітацыя

Віталь Цыганкоў

Ці не выклікае ў вас слова *агітацыя* асацыяцыю са словам *агіда*?

Беларуская *агітацыя* паходзіць з лацінскага *agitatio*, што азначае „прывядзеньне ў рух“. У жыццё і мову гэтае слова шырока ўвайшло толькі ў савецкі час, калі паняцьце *агітацыя* набыло нэгатыўна-ідэалагічны сэнс. Камуністычная *агітацыя*, масавая *агітацыя*, наглядная *агітацыя*. Гэткае самае адмоўнае стаўленьне знайшло сваё адлюстраваньне і ў гутарковай мове: „Што ты мяне *агітуеш*?“, „Яшчэ тут *агітатар* знайшоўся...“ і нават „*Агітуй не агітуй...*“.

А новаўтварэньні якія красамойныя! *Агіткалектыў*, *агітплякат*, *агітка*, *агітпрап*. Калі нехта забудзе значэньне апошняга слова, нагадаем, што гэта „*агітацыя і прапаганда*“. Тыя, каму выпаў гонар альбо няшчасьце вучыцца на факультэце журналістыкі ў савецкі час, на ўсё жыццё запамнілі цытату зь Леніна: „Газэта — ня толькі калектыўны прапагандыст і калектыўны *агітатар*, але таксама і калектыўны арганізатар“.

Агітатар — чалавек, перад якім ня хочацца адчыняць дзьверы свайго дому.

Адгазьнік

Сяржук Сокалаў-Воюш

Слова *адгазьнік* нарадзілася пару гадоў таму ў нашай рэдакцыі як адпаведнік слову *працівагаз*, якое ў беларускай мове мае яшчэ адпаведнікі *процігаз* і *супрацьгаз*.

Апошняя фігуравала на старонках беларускіх раёнак у 20—40-я гады, калі папярэднік ДОСААФу — ОСОАВІАХІМ (Таварыства спрыяньня абароне, авіяцыі і хімічнаму будаўніцтву) вяло сярод насельніцтва актыўную працу ў справе абароны ад магчымага вонкавага агрэсара. Менавіта тады модна было рапартаваць, што ў такім і такім калгасе працоўная брыгада і конь паўгадзіны завіхаліся на полі ў *супрацьгазах*.

Першы вугальны *адгазьнік* быў створаны ў 1916 годзе акадэмікам Мікалаем Зялінскім. Адкрыцьцё было выкліканае тым, што 24 красавіка 1915 году ў бітве пры Іпры ў Бэльгіі нямецкае войска ўпершыню ў гісторыі ўжыло *атрутны газ* у якасьці зброі. У часы першай сусьветнай вайны *газавыя атакі* былі і на тэрыторыі Беларусі.

Недзе ў 70-ых у горадзе вялікай нафтахіміі Наваполацку хадзілі чуткі, што насельніцтву, на ўсялякі выпадак, раздадуць *адгазьнікі*. Чуткі хадзілі — *адгазьнікаў* не давалі. Напэўна, баяліся, што „народныя ўмельцы“ прыстасуюць гэтую рэч пад іншыя патрэбы, скажам, будуць у іх апырскваць сад альбо бяліць хату. Зрабілі ж тамтэйшыя вудалі з *адгазьніцкай* торбы валіску для

ежы і сваіх рыбацкіх прыладаў. Прыдумала ж міліцыя форму катаваньняў — „слонік“, калі *адгазьнік* надзяваюць на твар затрыманага і пераціскаюць кіслародную трубку.

Адгазьнік — адзін з элементаў экіпіроўкі вайскоўцаў. Каманда „газы“, пры якой кожны шараговец павінен адразу нацягнуць на сябе маску, гучала ў войску дзе заўгодна: у сталоўцы, у клубе і нават у прыбіральні.

Адліга

Натальля Ёлан

У XX стагодзьдзі рамантычныя адчуваньні, зьвязаныя з *адлігай* і яе спадарожнікамі — празрыстымі велізарнымі ледзякамі на стрэхах, капяжом і першым подыхам вясновага паветра — набываюць новы палітычны сэнс. Зьяўляецца палітычны тэрмін „адліга“, які зьвязалі са зьменамі ў савецкім грамадстве пасля сьмерці Сталіна, калі засталіся ў мінулым гучныя палітычныя справы, арышты і лягеры. Стала лягчэй дыхацца грамадзянам Савецкага Саюзу, дыхнула воляй.

Азярод

Вінцэсь Мудроў

Дзіўнае слова *азярод*. Гэтыя „а“ і „я“, і „о“ зьбегліся ў адно і цвеляць слых, нараджаючы ў сьвядомасьці штосьці няўцямае, патаемнае, старажытнае. У гэтым слове чутны і царкоўнаславянскі „аз“, і протаславянскі „род“, і беларускае „азяро“. А ў сярэдзіне яго пусьціў карэньне пракаветны „яр“ — аснова жыцьцядайнасьці, сьвятла і жару. Менавіта з гэтага кораня паўсталі тры словы, на якіх трымаўся крывіцкі сьвет і мацаваўся крывіцкі дух — Ярыла, ярына і ярасьць.

А між тым *азярод* — гэта ня што іншае, як немудрагелістае прыстасаваньне з слупоў і жэрдак дзеля дасушваньня збажыны. Калісьці яны стаялі за кожнай хатай, і ўвосень іх танклявыя жэрдкі-рэбры гнуліся пад цяжарам снапоў. Цяпер жа *азярод* рэдка дзе ўбачыш, і сушыцца на ім не збажына, а ў лепшым выпадку канюшына. І наагул слова гэтае ўжо мала каму знаёмае з навачасных беларусаў.

І бог наш Ярыла мёртвы, і ярына, што пачала была прабівацца на ніве, здратаваная палкоўніцкім ботам, і, як збажына на *азяродах*, у душах нашых дасьпявае хмельная ярасьць.

Аквітызм

Уладзімер Конан

Аквітызм — ад лацінскіх словаў *aqua vitae*: „жывая вада“ або „вада жыцьця“ — „узвышэнскі“ кірунак у беларускай літаратуры 20-х гадоў гэтага стагодзьдзя. Ягоная назва ўтвораная ад унівэрсальнага архетыпу сусьветнае культуры — „жывой вады“.

Спачатку будучы тэарэтык „узвышэнства“ Адам Бабарэка ў лістападзе 1923 году прапанаваў самабытны назоў для літаратурнага кірунку „*вітаізм*“